

ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЯ ПРАБЛЕМАТЫКА Ў ПУБЛІЦЫСТЫЦЫ ЯНКІ КУПАЛЫ 10-Х ГГ. XX СТ.

1. З канца XIX стагоддзя многія еўрапейскія і расійскія навукоўцы звярталіся да праблем нацыянальнай псіхалогіі, вылучаючы шэраг прагрэсіўных для свайго часу ідэй адносна сацыяльнага жыцця грамадства і этнасу (М. Лацарус, Х. Штэйнваль, В. Вунт, Г.Г. Шпет, А.А. Патабня, Л.С. Выготскі і інш.). Філасафы і публіцысты таксама не прайшлі міма новых грамадска-сацыяльных тэндэнцый. У прыватнасці, у Расіі ўплыў прыродна-кліматычных фактараў, звычаяў, культуры і міфалогіі народаў на характэрныя рысы іх псіхалогіі адзначалі М.Р. Чарнышэўскі, М.І. Надзеждзін, У.С. Салаўёў, М.А. Бярдзьеў, У.А. Ключэўскі.

2. Прыкладна ў гэтыя ж храналагічныя межы ўплыў роднага слова, матчынай мовы на псіхічны склад і лад жыцця адзначалі і беларускія навукоўцы і культурныя дзеячы. Так, напрыклад, *С. Некрашэвіч* сцвярджаў: “...у мове, як у люстры, адбіваецца ўвесь народ, што гаворыць гэтую мовай, з усёю сваёю псыхолёгіяй, са сваёй этнографіяй, светапоглядамі. <...> Такім чынам, слова ў мове – гэта не выпадковы факт, – гэта гісторыя народу. Слова ў мове з’яўляецца тады, калі з’яўляецца пэўная ідэя, для выражэння якой у форме гукаў і служыць слова” [4, с. 165].

Я. Лёсік меў падобнае меркаванне: “Дух мовы – гэта яе сынтакс, яе фразэолёгія, яе ўласцівы спосаб выражэння. Сіла тут не ў паасобных словах, у якія мы злучаем словы для выражэння таго, што нам трэба выказаць. Пераймаючы чужыя сынтаксычныя звароты, мы надаём нашай літаратурнай мове неўласцівага беларускай мове характару і тым абарачаем яе ў нейкі няіснуючы дыялект, або ў карыкатуру” [3, 193].

Свае навуковыя здабыткі мовазнаўцы пераносяць на мастацкую творчасць. *М. Байкоў* у 1924 г. указваў: “Кожны літаратурны твор ужо з боку мовы з’яўляецца праявай творчасці вядомай нацыянальнасці. Апрача мовы, нацыянальны элемент знаходзіць сабе выраз і ў іншых рысах літаратурнай творчасці: поэта-пісьменнік апісвае “родныя з’явы”, творыць нацыянальныя тыпічныя вобразы, выражае нацыянальныя ідэі, пачуцці і імкненні” [1, 180].

3. Натуральна, што згаданыя тэндэнцыі не маглі не адбіцца на светаўспрыманні аднаго з геніяў беларускай нацыі – *Янкі Купалы*. Аналіз яго публіцыстыкі 10-х гг. (у прыватнасці, артыкулы “Ці маем мы права выракацца роднай мовы”, “А ўсё ж такі мы жывём”, “Вера і нацыянальнасць” (“Наша ніва”, 1914)), у якой не толькі змешчаны

патрыятычны заклік да захавання і пашырэння нацыянальнай моўнай і літаратурнай спадчыны, але і закранаецца гісторыка-культурная праблематыка, дае магчымасць заўважыць упэўненасць паэта ў тым, што мова з'яўляецца выразніцай і ахоўніцай нацыі ў коле іншых нацый: “...калі дзерава ці жывёліна ёсць толькі паверхнаснай аздобай зямлі, то мова людзей ёсць як бы цэнтрам гэтага жыцця, яго душой, яго ўнутранай аздобай.

Для мовы, гэтай выразіцелькі душы і думак чалавека, не патрэбна ні скіпетраў, ні каронаў, як не патрэбна для сонца якога-небудзь яшчэ пазалачонага абруча, рамак. Сонца само па сабе адна аздобнасць – і золата, і брыльянт. Таксама і мова якога-небудзь народа ёсць для яго і скіпетрам, і каронай, яго нічым не апаганенай аздобнасцяй” [2, 182].

Для таго, каб пацвердзіць высокі статус роднай мовы, Купала падмацоўвае свае аргументы дакладнымі (паводле кампетэнцыі самога паэта) гістарычнымі звесткамі: “... калі падпала Беларусь пад уладарства Літвы <...> “Простая” беларуская мова закасавала “крывую” сваіх заваявацеляў, і літоўскія законы пішуцца па-беларуску; слова нявольніка становіцца ўрадавым словам пабедніка. А мова наша была і тады не інакшая, – была таксама простая, але простая ў значэнні – не крывая, дарэчная, не заменная для агулу, для свайго народа. <...>

Калі з часам Літоўска-беларускае княства злучылася з Польшчай і беларускую мову стала з урада выціскаць польская, то гэта нічоў не даказвае, што яе прызналі горшай ад польскай. Тут была толькі, ні болей ні меней, сіла кулака, як цяпер часта робяць іншыя гасударствы. <...> Адно, народ (сяляне і месцячкоўцы) за прыхваснямі дворнымі не пайшоў: ён цвёрда трымаўся ўсяго таго, што яму пераказалі на божай пасцелі дзяды і прадзеда, і не зацёр сваёй асобенасці, свайго нацыянальнага духу, астаўся да сённяшняга дня тым, чым быў... хоць і валок на сабе ярмо кольківяковага чужога ўладарства” [2, 184].

Да гістарычных нягод Беларусі далучаецца і канфесійная “раздвоенасць” яе народа, што пагаршае нацыянальную самаідэнтыфікацыю беларусаў: “Гэта змаганне дзвюх вер не толькі дзеліць беларусаў на дзве часці па рэлігіі, але, самае важнае, забівае ў іх свядомасць і пачуццё нацыянальнай еднасці. Беларусу-католіку ўгаворваюць, што раз ён католік, то ён – паляк, і не павінен братацца з тым, хто іншай веры; беларусу-праваслаўнаму кажуць, што раз ён праваслаўны, то ён – расіец, і католіка-беларуса павінен сцерагчыся, бо ён – паляк. І што з гэтага выходзіць? Расце нязгода, расце нянавісць – рэчы, нікому не патрэбныя, апрача хіба ворагам нашага народа.

Беларус-католік ці беларус-праваслаўны павінны тое помніць, што ў іх адна Бацькаўшчына – Беларусь, адна мова родная – беларуская,

адны звычаі і абычаі, ад веку перадаваныя з пакалення ў пакаленне” [2, 212–213].

Аднак гісторыя Беларусі, сцвярджае паэт, мае не толькі пакутныя, сумныя старонкі, але і аптымістычную сучаснасць, абуджаную самаадчуваннем сябе як нацыі, як адметнай этнічнай супольнасці: “Будзіцца самапачуццё народнае, падымае старонка наша свае вочы к сонцу і распрастоўвае свае магутныя плечы. Мілаванне свайго роднага слова, сваёй ядынай бацькаўшчыны Беларусі бярэ верх над адступніцтвам і прадажніцтвам сябе ў чужую няволю. Калі зірнем мы на тое, што за некалькі год зроблена намі, беларусамі, над падняццем свайго нацыянальнага багацтва, то адно толькі душа можа радавацца. У некалькі год мы зрабілі тое, што ў палякаў і расійцаў рабілася чуць не цэлымі сталеццямі” [2, 207–208].

4. Такім чынам, нельга не заўважыць, што публіцыстычныя выказванні выбітных дзеячаў нацыянальнай культуры і навукі з’яўляюцца тым барометрам, які тонка адчувае ваганні палітычнай атмасферы ў краіне ў пэўны гістарычны прамежак. Іх меркаванні выяўляюць умовы развіцця краіны, стаўлення яе грамадзян да ўласнага месца ў часе і прасторы, усведамленне сваёй мовы і культуры самадастатковымі і важкімі ў міжэтнічным супольніцтве.

Літаратура:

1. Байкоў, М. Пуці змычкі / М. Байкоў // Полымя. – 1924. – №2. – С. 180–191.
2. Купала, Я. Збор твораў: у 7 тамах / Я. Купала. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – Т. 7: Пераклады п’ес. Публіцыстыка. Пісьмы. Летапіс жыцця і творчасці. – 695 с.
3. Лёсік, Я. Некаторыя ўвагі да беларускае літаратурнае мовы / Я. Лёсік // Полымя. – 1924. – №2. – С. 192–205.
4. Некрашэвіч, С. Да пытання аб укладанні слоўніка жывой беларускай мовы / С. Некрашэвіч // Полымя. – 1925. – №5. – С. 164–186.

Анжэліка Садоўская (Мінск, Беларусь)

СВАЯЦКА-РОДНАСНЫЯ АДНОСІНЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ФРАЗЕАЛОГІІ І ЭТНАКУЛЬТУРЫ

Сваяцка-роднасныя адносіны заўсёды адыгрывалі значную ролю ў традыцыйнай беларускай этнакультуры і свядомасці нашых продкаў. Асаблівая ўвага ў сям’і надзялялася бацьку і маці, вобразы якіх знайшлі шырокае і глыбокае асэнсаванне ў традыцыйным фальклоры і